

LITERATURA

- BĀČVAROV, J. (1996): *Češkijaz ezik v slavjanski kontekst*. Sofija: Bohemia club – Goljama češka biblioteka.
- Češko-bālgarski rečnik / Česko-bulharský slovník (2002). Tom I a II. Sofija: Trud & Prozorec.
- DANEŠ, F. (2009): *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum.
- Ezikāt v turizma* (2008): Rākovodstvo za obučenie i samoobučenie po bālgarski, slovenski, slovaški i češki ezik za celite na turizma. Sofija: Izdatelstvo Valentin Trajanov.
- KROUŽILOVÁ, L. (2001): *Češki ezik*. 3. vyd. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“.
- MLADENOVA, M. (2004): *Češka gramatika*. Sofija: Nauka i izkustvo.
- NICOLOVA, R. (2008): *Bālgarska gramatika. Morfologija*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“.
- NIŠEVA, B. (2009): *Inovační procesy v české a bulharské jazykové situaci*. Disertační práce (rukopis).
- SGALL, P. – HRONEK, J. (1992): *Čeština bez přikras*. Praha: H&H.
- Slovník spisovné češtiny* (2004): Praha: Academia.
- TOWNSEND, CH. (1990): *A description of spoken Prague Czech*. Columbus: Ohio.
- WEINGART, M. (1935). Individuální slovník hovorové češtiny. *Naše řeč*, 19, s. 334–350.

Ludmila Uhlířová

Nýřanská 12, 153 00 Praha 5
lidauhlirova@seznam.cz

Lidová etymologie v češtině

Jiří Rejzek: *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum, 2009. 144 s.

Podstatou lidové etymologie je mylné spojování slova etymologicky neprůhledného se slovem jiným, formálně nebo významově podobným, které již mluvčí zná. Vycházíme-li z obecně přijímaného předpokladu univerzálnosti lidové etymologie (pochopitelně v závislosti na typu jazyka, na množství výpůjček v něm aj.), můžeme předpokládat, že slovní zásoba jakéhokoliv jazyka obsahuje také řadu slov přetvořených v důsledku lidové etymologie, v nichž často již pouze školený etymolog je schopen odhalit jejich pravý původ. Cílem publikace Jiřího Rejzka je ukázat projevy lidové etymologie na českém jazykovém materiálu.

Monografie, kterou tvoří v podstatě dva větší celky, rozsahově větší část teoretická (s. 9–75) a na ni navazující část slovníková (s. 76–120), je rozdělena do osmi kapitol.

V první z nich (s. 9–16) autor upřesňuje svůj přístup ke zkoumané problematice (etymologický a historicko-lexikální) a vymezuje sféru svých výzkumů, jimiž jsou výsledky působení lidové etymologie, které se staly součástí běžné slovní zásoby, okrajově pak i projevy lidové etymologie

u proprií, ve frazeologii, v dialektech aj. Dále se zamýšlí nad vývojem a současným stavem bádání o lidové etymologii, a to jak v širším evropském kontextu, tak i v jazykovědě české, kde speciální práce věnovaná této problematice dosud chyběla.

Druhá kapitola (s. 17–39) pojednává o teoretických aspektech lidové etymologie, velkou pozornost věnuje autor terminologii, jejímu vývoji, uvádí řadu alternativních termínů a jejich výklad, přičemž se opírá o rozsáhlou literaturu k tomuto tématu; sám vedle termínu „lidová etymologie“ pracuje s termíny „etymologická reinterpretace“ a „sekundární motivace“. V diskusi o vztahu synchronie a diachronie uznává autor v případě lidové etymologie zastoupení obou rovin, vždy v závislosti na jejím typu. Obecným pravidlem je, že lidové etymologii podléhají zejména slova cizího původu (v práci tvoří výpůjčky téměř dvě třetiny zkoumaných slov), která si mluvčí spojuje se slovy foneticky a sémanticky blízkými.

V kapitole třetí (s. 40–75) se autor zabývá vztahem lidové etymologie a jevů příbuzných, jako jsou analogie, kontaminace, mylná dekompozice a malapropismus (tj. záměna cizích podobně znějících, ale významově zcela nesouvisajících slov, např. *geniální* – *genitální*). Pokud se týká vztahu lidové etymologie a kontaminace, je třeba říci, že v některých konkrétních případech lze jen obtížně určit, zda jde o jeden či druhý jev. Okrajově je pozornost věnována také některým – z hlediska etymologie méně důležitým – projevům lidové etymologie, jako jsou slovní hříčky, okazionalismy, individuální výtvoř ap. Teoretické pasáže práce obsahují bohatý dokladový materiál cizojazyčný, převzatý z citovaných publikací, obohacen o další příklady je materiálu český. Autor si všímá rovněž projevů lidové etymologie v nářečích, které demonstuje na několika příkladech (těch by bylo jistě možno uvést více, srov. např. vedle českého dial. *prapisek* ‘kamenný sloupek v plotě’ u Jungmanna podobu *pratěsek*, která se vysvětluje spojením s *tesati*, aj.); na výkladech řady vlastních jmen dokládá, že propria jsou vděčným materiálem pro zkoumání lidové etymologie. Řada místních jmen změnila v důsledku lidové etymologie svou původní podobu, například název pražské části *Dejvice* byl původně *Dehnice*, *Ďáblice* byly původně *Davlice* aj. Podrobně jsou pojednány i další druhy etymologie, jako etymologie „učená“ (bakalářská), žertovná, básnická, je popsáno uplatnění lidové etymologie ve folkloru. Autor detailně rozebírá dosud popsané různé typy klasifikace lidové etymologie a podává návrh klasifikace vlastní, přičemž rozlišuje tyto typy lidové etymologie: asonaci, aradikaci, adideaci a resémantizaci.

Vlastní slovníková část je obsahem čtvrté kapitoly (s. 76–120), v níž je český materiál rozdělen ve shodě s uvedenou autorovou klasifikací lidové etymologie do oddílů Asonace, Aradikace, Adideace, Resémantizace, v jejich rámci jsou slova řazena podle předpokládaného stáří lidové etymologických změn, zvláště jsou vyčleněny sporné či nepravděpodobné případy lidové etymologie. Takovýto chronologický způsob řazení lze pokládat – vzhledem k povaze lidové etymologie – za dost odvážný, neboť v některých případech bylo zřejmě nutné stáří pouze odhadovat. Mezi uvedenými hesly chybí české *pštros*, přejetí ze středohornoněm. *strūz* ‘pštros’, v jehož iniciálním *p-* J. Rejzek ve svém etymologickém slovníku (Rejzek, 2001, s. 516) vidí vliv lidové etymologie, přiřazení k *pestry*; lze však uvažovat i o tom, že *p-* by mohlo být podle *pták* (ESJS 15, s. 894).

Pátou kapitolou (s. 121–123) je anglické resumé, kapitola šestá (s. 125–128) obsahuje seznam zkratk, sedmá kapitola (s. 129–139) seznam citované literatury a konečně kapitola osmá (s. 141–144) index slov českých a cizích, který je při neabecedním uspořádání slovníkové části

monografie nezbytný. Je však škoda, že je pouze výběrový, zahraniční lingvisté v něm často nenajdou slova zmiňovaná v textu, do rejstříku navíc nebyly některé jazyky (např. jihoslovanské, lužická srbština, běloruština, ukrajinština, řečtina) vůbec zahrnuty. Seznam použité literatury je bohatý (opomenut zůstal bibliografický údaj Kottova slovníku); jistá nejednotnost se občas objevuje v přepisu azbuky: na s. 129 je nesprávně přepsáno *lingvističeskix* (správně: *lingvističeskich*), na s. 130 *Priklučeniija* (správně: *Priključenija*), na s. 131 *konferenciji* (správně: *konferencii*), na s. 133 *assimilacii* (správně: *assimiljacii*) a *Etimologičeskije* (správně: *Etimologičeskije*), na s. 135 *Maximov* (správně: *Maksimov*), na s. 138 *texta* (správně: *teksta*) aj.

Z drobných doplnění upozorňuji na tyto: Latinské *damma* neznamená jen ‚daněk‘, jak uvádí autor (s. 77 s.v. daněk), ale i ‚kamzík, srna, antilopa‘; doplnit by bylo možné také ukrajinské starší *даниель*, přejaté z polského *daniel* ‚daněk‘ (Richhardt, 1957, s. 42). K heslu *velbloud* (s. 86) upřesňujeme, že gótské *ulbandus* nebylo přejato přímo z řečtiny, nýbrž prostřednictvím latinského *elephantus* (Lehmann, 1986, s. 375); za zmínku stojí i to, že se slovinské *velblod* pokládá za výpůjčku z češtiny (Snoj, 1997, s. 710). K heslu *obušek* (s. 113) doplňujeme, že s *bouchati* je ještě před Brandtem spojil Zlobický v přídavcích k slovníku Tomsovu z r. 1791.

Recenzovaná monografie Jiřího Rejzka zpracovávající téma, které dosud v české jazykovědě nebylo takto kompletně a do hloubky objasněno, je podnětná pro další bohemistická a slavistická (zejména etymologická) bádání. Prospěšná ovšem může být i pro školskou praxi, a to zejména v rámci terciárního vzdělávání. Vhodně vybrané příklady lidověetymologických výkladů českých slov však mohou zpestřit hodiny českého jazyka i na školách středních a základních.¹

LITERATURA

- ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (1989–). Red. E. Havlová – A. Erhart – I. Janyšková. Praha: Academia – Brno: Tribun EU.
- HAVLOVÁ, E. (2010): *České názvy savců. Historicko-etymologická studie*. Studia etymologica Brunensia 10. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LEHMANN, W. P. (1986): *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden: E. J. Brill.
- REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- RICHHARDT, R. (1957): *Polnische Lehnwörter im Ukrainischen*. Berlin: Otto Harrassowitz.
- SNOJ, M. (1997): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ilona Janyšková

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Veveří 97, 602 00 Brno
ilona.janyskova@iach.cz

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR P406/10/1346 *Teorie a empirie v slovanské diachronní jazykovědě*.